

„Az értékelésen nyugvó gondolkodás mindenütt a legnagyobb szentségtörés,
amely csak elgondolható a léttel szemben.”
(Martin Heidegger)

Martin Heidegger a 20. század legnagyobb hatású filozófusa, aki homályos fogalmazásmódja miatt rengeteg munkát adott az őt követő filozófusnemzedékeknek. Heidegger megértése min-

Buji Ferenc 33

NIHILIZMUS META- FIZIKAI ÁLRUHÁBAN

Az érték heideggeri elmélete

den gondolkodó ember számára kihívást jelent, s ezért az elmúlt ötven-hatvan-hetven év filozófiai irodalma jelentékeny részben Heidegger-hermeneutika volt. Ez a hozzáállás megteremtett egy olyan kimondatlan konszenzust, hogy Heideggerrel szemben csupán két lehetőség létezik: *megérteni vagy nem érteni meg*. E dichotómia egyeduralma gyakorlatilag lehetlenné tette annak a másik dichotómiának a megjelenését, amelynek az előbbi csupán előkészítése lehet: elfogadni vagy elutasítani. Ez utóbbi ketősség Heidegger vonatkozásában már csak azért sem lehetett releváns, mert ha az ember komoly energiákat áldoz arra, hogy megértsen valakit, kicsi az esélye annak, hogy tanulmánya tárgyát nem fogja értékelni és tisztelni. Tisztelni és értékelni fogja vagy azért, mert megértette, vagy azért, mert nem értette meg. Akik számára azonban a heideggeri gondolkozás elfogadhatatlan, azok általában nem is tesznek lépéseket annak érdekében, hogy megértsék, s így természetesen a kritikáig sem juthatnak el: megmaradnak Heidegger távoli látens tisztelőjének. A Heideggerhez való viszony ilyen módon úgy alakul, hogy vannak egyrészt tisztelői, akik olvassák és értik; vannak tisztelői, akik olvassák és nem értik; és vannak tisztelői, akik nem olvassák és nem is értik. Ugyanis egyszerűbb vállalni Heidegger olvasás és érték nélküli tisztelét, mint megértésének fáradtságát, vagy éppen vállalni annak veszélyét, hogy rásüssék a megszegyenítő bélyeget: nem érti Heideggert.

Az alábbiakban csupán egyetlen rövid gondolatmenetét fogjuk megvizsgálni Heideggernek, amely azonban rövidege ellenére is központi jelentőségű bölcseletében: egyrészt azért, mert fő témáit érinti, másrészt pedig azért, mert egy olyan gondolkodási módszert mutat be, amelyet Heidegger számos más vonatkozásban alkalmazott. A kérdéses szöveg a *Levél a „humanizmusról”* című írásában található, mely voltaképpen egy nyílt levél, amelyet Heidegger a germanista filozófus, Jean Beaufret felkérésére írt.¹

Heidegger nem kevesebbet állít ebben az írásában, mint azt, hogy amikor az ember valamit nagyra értékel, akkor voltaképpen megfosztja azt

értékétől, míg amikor tartózkodik attól, hogy értékkel ruházza fel a dolgokat, valójában ekkor becsüli meg őket igazán. A *common sense* álláspontnak e feje tetejére állítása ellen elvi alapon semmi kifogást nem lehet emelni, hiszen

34 Platón óta jól tudjuk, hogy számos esetben éppen az ellentéte az igaz annak, amit *prima facie* gondolunk. Sőt, csaknem a filozófia egésze ilyen merész – az általános vélekedéssel ellentétes – gondolatokból áll. Tehát minden azon múlik, hogy az adott gondolkodó képes-e indokolni a maga merész állítását.

Heidegger így fogalmaz: „Az »értékekkel« szembehelyezkedő gondolkodás nem állítja azt, hogy az összes, általában értékként hirdetett érték, mint a »kultúra«, a »művészet«, a »tudomány«, az »emberi méltóság«, a »világ« és az »Isten« értékétől megfosztott lenne.” Heidegger itt azt a reményt ébreszti olvasójában, hogy távol áll az általános értékfosztástól, s hogy ő csak *bizonyos* értékeket utasít el, míg más értékeket egyáltalán nem. Hogy ezek a „más értékek” részei-e az általános értékeléseknek, vagy merőben új értékek, ezt a kérdést nyitva hagyja. Nyitva hagyja már csak azért is, mert a következő mondataiból kiderül, hogy korántsem erről van szó, és feltételezésünk nem helyes: „Éppen valaminek »értékként« való megjelölése fosztja meg az így értékeltet méltóságától.” Vagyis nem az a probléma, hogy az emberek *általában* helytelen értékekkel ruházzák fel a dolgokat, hanem az, hogy *egyáltalán* értékekkel ruházzák fel őket. Heidegger tehát sokkal radikálisabb annál, mint ahogy az ember az imént elsőként idézett mondatából gondolná: a hagyományos értékek és értékelés *totális* elvetését képviseli, mert szerinte egyedül ebben az aktusban valósulhat meg a dolgok helyes értékelése.

Vizsgáljuk meg először, hogy Heidegger számára miért jelenti a dolgok értékkel való felruházása azok alábecsülését. „Amikor valamit mint értéket minősítünk, akkor arra szorítkozunk, hogy úgy tekintsük a minősített tárgyat, mint tiszta tárgyat az ember megbecsülésére.”² Eddig ez azt jelenti, hogy az értékkel felruházott tárgy az emberi értékelés pusztá objektumává válik, mégpedig egy nagyon határozott szemszögből: az adott tárgy *az ember viszonylatában* bír értékkel. Miközben tehát értékelünk, úgy tárgyiasítunk, hogy axiológiai viszonyba lépünk az adott tárggyal. Ez azt jelenti, hogy magának az értékelésnek az aktusa egyszerre *objektívizál* és *szubjektívizál* – ugyanis kimondja: *az* (objektum) értékes *számomra* (szubjektum). Vajon így van-e ez ténylegesen? Igen. Ahogy ugyanis a szubjektum és az objektum összetartozik (mert hiszen a szubjektum az objektum szubjektuma és az objektum a szubjektum objektuma), éppígy tartozik össze *elválaszthatatlanul* az objektívizálás és a szubjektívizálás. Abban a pillanatban, hogy kimondom: „az”, kimondatlanul is megjelenik az az én, amelynek a számára az „az” „az”. Ez az „én” mint a szubjektivitás princípiuma az adott reláció függvényében számos dolgot magában foglalhat: „nekem”, „értem”, „miattam”. Amikor

tehát Heidegger azt mondja, hogy az értékelés révén az értékelő az értékeltet „tiszta tárgyá” változtatja, de mégis mindezt „az ember megbecsülésére”, akkor tulajdonképpen egy általános, sőt megkerülhetetlen alapelv axiológiai oldalról való megfogalmazását adja. Ami számunkra lényeges ebből, hogy ez a kijelentés önmagában véve még egyáltalán nem indokolja az értékekkel kapcsolatos radikálisan elutasító heideggeri álláspontot, mert hiszen egyszerűen egy sajátos megfogalmazását adja annak, ami már az értékelés aktusában grammatikai értelemben is benne van (alany – állítmány – tárgy).

De menjünk tovább. Heidegger azt mondja, hogy „aminek a léte valami”, vagyis amikor a lét valami egyedi és megnevezhető formát ölt magára (ami a dologi világ egészét jellemzi), az „nem meríti ki magát objektivitásában”. Vagyis a dolgok – az objektumok – nem pusztán objektívek, hanem egyúttal szubjektívek is, mint ahogy azt fentebb már láthattuk, mert hiszen mindig egy szubjektum vonatkozásában objektívek, s így objektivitásuk arányában szubjektivitással is telítődnek. Különösen „nagy arányokban” jelenik meg az objektumokban a szubjektivitás, „ha ez az objektivitás értékeléssé válik”. Valóban, minél több és nagyobb értéket vetít az ember a dolgokba, azok annál inkább szubjektiválódnak az értékelő vonatkozásában – vagyis, mint Heidegger fogalmazott, egyre kevésbé merítik ki magukat az objektivitásban.

Eddig Heidegger gondolatmenete világosan követhető, csak még arra nem derült fény belőle, hogy a puszta helyzetleírásból – amely minden „heideggerisége” ellenére is egy trivialis megfogalmazása – miképpen következik az értékek totális elutasításának heideggeri elve, illetve ennek kiegészítése, miszerint az egyetlen igazi értékelés a minden értékeléstől való tartózkodás.

Heidegger a fentiekből arra a következtetésre jut, hogy „minden felértékelés szubjektivizálás”. Már gondolatmenetünk elején láthattuk, hogy ez nem is lehet másképpen, s egy ilyen kijelentésnek csupán deskriptív jelentősége van. Sőt nemcsak minden értékelés szubjektivizálás, hanem *minden elképzelhető kognitív aktus is az*, amennyiben a megismerő, a megismerés és a megismert általános és megkerülhetetlen triádjára épül.

Ezek szerint még mindig nem jutottunk közelebb Heidegger különös axiológiai álláspontjának *indoklásához* – sőt voltaképpen tapodtat sem mozdultunk el a kiindulóponttól, bármennyire is úgy tűnik, hogy Heidegger lépésről lépésre vezet bennünket a maga belátásának irányába. Most azonban megteszi azt a lépést, amire eddig csupán felkészítette olvasóját: a hagyományos – és Heidegger számára elutasítandó – értékelés szerint „nem a léte az, ami a levőt értékessé teszi, hanem egyedül úgy van értéke, mint a felértékelés

tárgyának”. Heidegger tehát éppen ezt az álláspontot utasítja el; az ő álláspontja szerint ugyanis az adott létezőt nem az teszi értékessé, hogy egy szubjektív viszonyrendszeren belül értékkel ruházzák fel, hanem értéke pusztán létéből fakad: abból a csupasz tényből, hogy van. Ugyanis

36 „a léte az, ami a levőt értékessé teszi” (kiemelés általam – B. F.).

Ezzel kritikus pontra érkeztünk.

Nézzük meg most ezen állítás két felét külön-külön. A hagyományos értékelési móddal kapcsolatban Heidegger azt említi, hogy az egyszerre két bűnt is elkövet értékelése tárgya ellen: egyfelől „szubjektívizálja a létezőt” – másfelől egy „egyszerű tárgy rangjára süllyeszti le”. Ami a szubjektívizálást illeti, ez voltaképpen azt jelenti, hogy az ember az értékadás révén önmagára vonatkoztatja az adott dolgot. Egy nagyon egyszerű példát említve: egy fából készült lapot, amelyet négy hosszúka, függőleges fadarabra helyeztek, az tesz értékessé, hogy asztalként funkcionál az ember számára. Az „asztal” az én és az adott „tisztaság” relációjában jön létre – vagyis az ember az objektumot szubjektívizálva, tehát asztalként illeszti bele a maga világába. Ha interperszonális viszonyokat nézünk, az egyik ember számára a másikat az teszi értékessé, hogy testvére vagy barátja. E vérségi, illetve baráti viszony nélkül az adott ember egyszerűen egy lenne számára az emberek sokaságából. Ilyen módon az illető értékét az adja meg, hogy az értékelőnek testvére avagy barátja, és ez a viszony egy erős szubjektivitást visz a kapcsolatba: kiemeli az illetőt a pusztán „perszonális objektumok” világából. Ha pedig bizonyos morális kvalitásokat nézünk, mint például a bátorságot, akkor az az általános értéket, hogy az adott kvalitást pozitívnek – vagyis erénynek – tekintjük. Ezúttal azonban értelmetlen szubjektívizálásról beszélni, mert az efféle kvalitások már eleve a szubjektívitás szférájában születnek. Ha viszont egy ilyen erényt emberekre vonatkoztatunk, és azt mondjuk, hogy a thermopülei csata görög harcosai bátrak voltak, akkor ismét megjelenik a szubjektívizálás, hiszen egy, a tárgyi világhoz tartozó magatartást (természetesen egy magatartás nem abban az értelemben tárgyi, mint egy asztal) saját értékrendünk alapján minősítünk, vagyis *relációba lépünk vele*. Heidegger példaként említi még Istent is. Az által, hogy Istent a legfőbb értéknek, az értékhierarchia csúcsának tekintjük, nem önmagában vesszük Istent, hanem a világgal és így önmagunkkal való relációjában: Isten csak a világ vonatkozásában Isten (Ok, Cél, Törvény, Teremtő és Elevenítő).

Az értékelés tehát mindenképpen szubjektív aktus, mert a szubjektum nélkül nincs érték. Az érték *per definitionem* vonatkozás: vagy egy intersubjektív – és egyúttal intraszubjektív – vonatkozás, vagy pedig egy olyan vonatkozás, amely által a szubjektum relációba lép az objektummal. Az értékelésből a szubjektívizálást és a szubjektívizálást kizárni annyi, mint kizárni magát az értékelést. Szubjektívizálás és objektívizálás nélkül nincs értékelés.

Az ember az értékelés által teremti meg világát. Az értékelés szubjektív ak-tusa nélkül az ember maga is egyike lenne a tárgyi világnak – vagyis maga is csak egy objektum lenne. Amikor az ember értéket ad valaminek, voltaképpen önmagának ad értéket. Arra, hogy értékeljen bármit is, elsősorban nem a „dolgoznak” – az asztalnak, a testvérnek, Istennek – van szükségé, hanem mindenekelőtt magának az embernek. Az ember a külső dolgok, a külső dolgokhoz való viszonya által önmagát értékeli, önmagának, saját létének ad értelmet. Az ember az értékelés szubjektívizáló aktusával rendezi – kozmifikálja – maga körül a világot, s ugyanakkor ez által teszi magát emberré.

37

Gyakorlatilag ugyanez mondható el az objektívizálásról: minden emberi aktus, s így minden értékelés is szükségképpen objektívizálás. Ha az ember az értékelés szubjektívizáló aktusa nélkül egyike lenne az objektumoknak, akkor ez fokozottan igaz az objektívizálás aktusa esetében: az ember az objektívizálás – az énen kívüli világ tárgyiasítása – nélkül maga válna tárgygyá.

A „létező szubjektívizálása”, mely Heidegger szerint az értékelés egyik fő bűne, tehát az ember *elkerülhetetlen* emberi sajátossága, amit még az sem tud megkerülni, aki egyébként – mint Heidegger – filozófiai értelemben elveti és bűnnek tekinti az értékadást. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az *egész heideggeri filozófia értékelés* – értékelés pró vagy kontra: *értékelése* a filozófiáknak és a filozófusoknak, *értékelése* a költészetnek és a technikának, *értékelése* az egyes eszméknek és embereknek, és végső soron *értékelése* önmagának is. Vajon Heidegger nem ruházta fel értékkel Parmenidészét? És vajon ezzel az értékelő viszonyulásával „az elképzelhető legnagyobb káromlást követte el”? És vajon Heidegger azt is főbenjáró bűnnek – léte ellen elkövetett bűnnek – tekintette-e, amikor őt és filozófiáját, műveit és eszméit mások *értékelték*? Aligha.

Ezekkel a gondolatokkal egyúttal Heidegger azon megjegyzésére is reagáltunk, miszerint az értékelés egy „egyszerű tárgy rangjára süllyeszti le” az értékeltet. Szubjektívizálás és objektívizálás ugyanis egyazon érem két oldalát alkotja. Aligha volt ember, aki annyira magasra értékelt Hölderlint, mint Heidegger – és akkor vajon éppen ő lett volna az, aki a legdurvábban megalázta az által, hogy tárgyiasította? Ismét csak aligha. Vagy amikor az idős Heidegger Franz Beckenbauert játékának klasszikus eleganciájáért és intelligenciájáért nagyra értékelt, akkor vajon éppen ez által durván aláértékelt? Mert hiszen „ha valaki úgy gondolkodik, hogy közben értékel, az [...] elképzelhető legnagyobb káromlást követi el a lét ellen”. Saját filozófiai álláspontját maga Heidegger sem vette komolyan, mert ez az álláspont olyan volt, hogy *nem is lehetett volna komolyan venni*.

Új Forrás 2016/2 – Bujti Ferenc: Nihilizmus metafizikai áruháiban
Az érték heideggeri elmélete

Az értékelés hagyományos formái tehát még Heidegger számára is megkerülhetetlenek voltak: ő maga is részt vett az értékelés folyamatában, és ő maga is elfogadta az értékelést önmagával kapcsolatban – egészen egyszerűen azért, mert e mechanizmus az emberi lét megkerülhetetlen alapténye, melyet ugyan elméletileg és filozófiaiilag el lehet utasítani, de amelyet az is kénytelen gyakorolni, aki ilyen módon elutasítja.

38 De nézzük meg, hogy mi az, amit Heidegger az értéktulajdonítás hagyományos módjai helyett kínál. Hogyan adja meg ő a dolgok értékét? Mert-hogy ő „nem azt állítja, hogy az összes, általában értéként hirdetett érték [...] értéktől megfosztott lenne”. Vagyis hogyan kerül el Heidegger a hagyományos értéktulajdonítás totális elutasítása ellenére a nihilizmust? A kulcsot a megoldáshoz már Heidegger imént idézett mondata is tartalmazza: „Ha valaki úgy gondolkodik, hogy közben értékel, az [...] elképzelhető legnagyobb káromlást követi el *a lét ellen*” (kiemelés általam – B. F.). Természetesen nemcsak a lét, hanem az adott létező ellen is bűnt követ el az, aki értékekkel ruház fel létezőket, de Heidegger számára az elsődleges mégsem ez, hanem *a lét káromlása*. Heidegger számára ami az egyes létezőket – az asztalt, a testvért, Istent – értékessé teszi, az nem az asztal, a testvér és az Isten, hanem az az univerzális lét, amelynek az adott létező csupán egy partikuláris modalitása. Ez azt jelenti, hogy ami a létezőkben értékes, az nem az, ami által azok különböznek egymástól, hanem ami által és amiben hasonlatosak, sőt azonosak egymással: a lét által. Másképpen kifejezve, az egyes létezők voltaképpen értéke nem abban van, amit a maguk egyediségében az ember számára jelentenek, és ami megkülönbözteti őket egymástól, hanem pusztán létükben, s ami összeköti őket: abban, hogy *vannak*.

Vizsgáljuk meg, hogy vajon képes-e egy ilyen rátekintés eloszlatni a nihilizmus gyanúját. Ha mindenben csak a létet nézzük és értékeljük, míg ami az adott entitást azzá teszi, ami – s így elkülöníti a többi entitástól –, azt ignoráljuk és nem értékeljük, akkor tulajdonképpen egy homogén masszát kapunk, amelyben nem lesz különbség a dolgok között: az egyik embert semmi nem különíti el a másiktól, sem tudás, sem rokonság, sem ügyesség, semmiféle emberi képesség; az egyik dolgot semmi nem különíti el a másiktól: a bővli ugyanolyan értékű lesz, mint az egyedi és kiváló, és nemcsak a megvásárolható hétköznapi tárgyak vonatkozásában, hanem például a művészet vonatkozásában is; Istent nem fogja elkülöníteni semmi egy borotvahabtól. Mivel tehát mindenben a léte az értékes, mint léttel bíró létező minden egyazon értéket nyer.

Heidegger még e rátekintési mód mellett is megengedhetné azt, hogy az egyes létezőket aszerint értékeljük, hogy milyen mértékben és mennyire tisztán reprezentálják az egyetemes létet. Heidegger gondolatmenetében azonban semmi sem mutat e megoldás felé. Marad tehát az egyedi létezők

mögötti univerzális lét, a dolgok pusztá léte avagy vansága mint az értékelés egyetlen és kizárólagos kritériuma. Ennek a legfontosabb következménye, hogy megszűnik az értékelés tulajdonképpeni lényege: az *értékdifferencia*. Az „értékelés” heideggeri módszere szerint többé nincs különbség értékes és értéktelen között: minden pontosan ugyanannyira értékes, 39 egészen egyszerűen azért, mert minden van.

A heideggeri értékelmélet tehát jól láthatóan a modern egalitarizmusba torkollik, és a modern egalitarizmus voltaképpen már magában hordozza a posztmodern értékfosztást, mert ha egyszer minden ugyanolyan értékű, akkor értelmetlen értékről beszélni. Heidegger ezt a kézenfekvő következtetést nem meri levonni, mert nem akar nyíltan a nihilizmus mellé állni. Heidegger értékelmélete és a modern-posztmodern értékelmélet, pontosabban értéktelenség-elmélet között van azonban egy figyelemreméltó különbség: *Heideggernél az értékeszme nem megszűnik, hanem a létezőkről átszáll a létre*. Bár ez a megoldás – láthattuk – az értékdifferencia felszámolása révén praktikusán az értékek megszűnését jelenti, mégis vizsgáljuk meg, hogy a heideggeri megoldás legalábbis teoretikusán miféle eredménnyel és következménnyel kecsegtet.

Egyértelmű, hogy ennek érdekében azt kell megvizsgálunk, hogy Heidegger milyen módon értékeli a létet. Nos, erre nem könnyű válaszolni, nem utolsósorban azért, mert a heideggeri létfogalom megértésébe nálunk sokkal avatottabb gondolkodók bícskája is beletört. Nehéz ugyanis valamire vonatkozóan kijelentéseket tenni, ha nem tudjuk, hogy az mi.³ De bármi is legyen Heidegger számára a lét, éppen amiatt kritizálja Nietzschét, hogy miután minden hagyományos értéket felszámolt, a lét vált számára értékke, s ezzel a lehető legnagyobb hibát követte el.⁴ Voltaképpen maga Heidegger is elkerüli, hogy értékkel ruházza fel a létet, éspedig azért, mert a legegyetemesebbet bármiféle partikuláris érték csak korlátozná és behatárolná. És valóban, a létnek mint a legegyetemesebb „határozmánynak” valóban nincs specifikus értéke. Legfeljebb annyit lehetne mondani, hogy a lét értéke a lét, de egy ilyen tautológiával nem sokra megyünk, és az efféle kijelentéseket Heidegger is elkerüli.

Ilyen módon nemcsak praktikus, hanem teoretikus vonatkozásokban is oda jutottunk, hogy Heidegger az értéktulajdonítás hagyományos módja helyett minden igyekezete ellenére sem képes másfajta értéktulajdonítást kínálni, és az ezzel kapcsolatos homályos utalásai nem többek filozófiai szemfényvesztésnél: a létező értékelését a heideggeri értelemben vett lét „értékelése” semmilyen értelemben nem tudja pótolni; ellenkezőleg, a létező értékelésének kiküszöbölésével az érték és az értékelés eszméje *mint olyan* tűnik el. Az érték heideggeri dehierarchizálásának kísérlete jellegzetesen

fából vaskarika, mert a dehierarchizált érték nem érték. A heideggeri lét ilyen módon nemcsak gyakorlati, de elméleti értelemben sem képes megóvni a nihilizmustól. Heidegger filozófiája a léttel kapcsolatban semmiféle elméleti

fogódzót nem kínál az embernek, s így aztán fel sem merül az, hogy a
40 lét heideggeri eszméje gyakorlati értelemben bármire is „jó” volna.

Hacsak nem arra, amire Heidegger *használta*: a hagyományos érték-tulajdonítás felszámolásának eszközeként, amely csak addig és annyiban fontos, ameddig és amennyiben *diszkvalifikál* minden létezői értéket – *vagyis* minden értéket. Heidegger a lét fogalmát tehát az értékfosztás pusztá *eszközévé* tette, s ekképpen – Heideggerrel szólva – „az elképzelhető legnagyobb káromlást követte el a léttel szemben”.

Az, amit a heideggeri értékelmélet kapcsán végigvezettünk, korántsem képvisel specifikus esetet a heideggeri filozófián belül. Éppen ellenkezőleg: a létezőkkel és a léttel kapcsolatban a heideggeri értékelmélet a heideggeri filozófia *lényegi magjához* tartozik, sőt ezen felül egyfajta filozófiai klisé képvisel, amennyiben más vonatkozásokban is hasonló módon és hasonló céllal használja Heidegger a létfogalmat. *Heidegger számára a „lét” destruktív, illetve dekonstrukció segédfogalom*: mindazon metafizikai sajátosságok felszámolásának eszköze, amelyek útjában álltak saját filozófiája kibontakozásának. Heidegger a lét fogalmának segítségével teremtette meg azt a *tabula rasát*, amelyre saját filozófiájának kiindulópontként szüksége volt. Ez önmagában véve a lét *intellektuálisan tisztességes* instrumentálizálása is lehetett volna: a lét mint minden relatív értéket magába gyűjtő abszolút érték az, ami a relatív értékek helyébe kerül. Heidegger azonban a lét *intellektuálisan tisztességtelen* instrumentálizálásának útját választotta: amint „tarra vágta” a létfogalom által kétezer-ötszáz év filozófiai-metafizikai gondolkodását, félrelökte a létet, és az így megtisztított terepen egy *par excellence* keletkezés- avagy létesülés-filozófiát fejtett ki. Mert mi másnak lehetne nevezni azt a filozófiát, amely figyelmét az „ittlét” (*Dasein*) leginkább efemer és esendő jelenségeire (gond, aggodalom, unalom, szorongás) irányította, mint „létesülés-filozófiának” vagy „keletkezés-filozófiának”?! Heideggert megelőzően aligha volt bölcselő, akinek filozófiája jobban eltávolodott volna a léttől, s aki nagyobb bizonytalanságba sodorta volna olvasóit éppen azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyeknek megoldatlanságát főművének legelején ő maga kérte számon az egész európai filozófiai hagyományon: mit jelent tulajdonképpen a létezés, és mi a létezés értelme? Heidegger filozófiája nem létfilozófia volt, hanem „ittlét”-filozófia: egzisztencializmus. Egzisztencializmus, vagyis az emberi egzisztencia *sodrásban lévő elemeinek és vonatkozásainak* vizsgálata.

Aki valamilyen mértékben ismeri a tradicionális metafizikáknak azokat a formáit, amelyek a vallásokhoz kapcsolódnak, annak figyelmét aligha

kerülheti el az a hasonlóság, ami Heidegger lételmélete és annak axiológiai következményei, illetve a tradicionális metafizika lételmélete és annak axiológiai következményei között áll fenn. Maga Heidegger is konfirmálta ezt a feltűnő párhuzamot, amikor a 20. század legjelentősebb zen-bölcseleje, Daisetz Teitaro Suzuki egyik könyvének olvasása után megjegyezte: 41 „Ha jól értem ezt az embert, akkor ez az, amit minden írásomban megpróbáltam kifejezni.”⁵ Heidegger és a távol-keleti bölcselet közötti párhuzamokkal számos munka foglalkozik, és hasonlóképpen jó néhány mű taglalja Heidegger és Eckhart mester kapcsolatát – de úgyszintén meg lehetne találni a feltűnő, noha csupán látszólagos hasonlóságokat a heideggeri filozófia, illetve az iszlám szúfizmus létegyeséget hangsúlyozó *wudzsúdi* iskolája (Ibn ‘Arabí) vagy a perzsa *hikmat*-filozófia (Mollá Szadrá Sírázi) között is.⁶

Kétségtelen, hogy Heidegger eddig vizsgált gondolatai a tradicionális metafizikák kontextusában is értelmezhetők. Ennek alapfeltétele azonban a „lét” bizonytalan és homályos heideggeri fogalmának felcserélése a „lét” világosan megfogalmazott metafizikai fogalmára. A tradicionális metafizika értelmében – legyen az taoista, buddhista, hindu, keresztény, muszlim vagy görög – a lét az *egyetlen valóság*, míg a létezők csupán fenomenális természettel rendelkeznek, vagyis névvel és formával felruházott jelenségek az Isteni Lét határtalan óceánjának felszínén. A lét tehát maga az abszolútum, amelyhez a létezők semmit sem tehetnek és semmit nem is tesznek hozzá. Ez az univerzális Isteni Lét az, amely az egyedi létezők „szubsztanciáját” alkotja. Ha ezek után *erre az Isteni Létre vonatkozólag* állítjuk azt, amit Heidegger állított a maga módján felfogott létre – hogy tudniillik ami a létezőkben értékes, az nem létezőségükhöz, vagyis egyediségükhöz kapcsolódik, hanem ahhoz, ami bennük egyetemes, vagyis az egyediségük univerzális szubsztrátumát alkotó Isteni Léthez –, akkor máris eljutottunk a tradicionális metafizikák egyik legfontosabb gyakorlati következtetéséhez: az Isteni Lét tapasztalatának gyakorlati alapfeltétele a létezők egyediségén való „átnézés”. Aki az Isteni Lét megismerésére szomjazik, azt nem nyűgözhetik le az egyedi létezők. Ez csupán egy másik megfogalmazása a régi misztikus tanításnak: „Az öröklét szeme csak akkor nyílhat fel, ha az idő szeme lecsukódott.”⁷

Ami Heideggert illeti, világosan látható itt a párhuzam. Heidegger egy olyan filozófiai attitűdöt követel meg olvasójától, amely a létezők egyedi értékeit ignorálja, és figyelmét kizárólagosan a létezők univerzális létbelisége felé fordítja.⁸ Hogy azonban ezt miképpen értékeljük, az teljes egészében azon múlik, hogy az egyedi és relatív feláldozása *minek az érdekében* megy végbe. Ha azt mondjuk, hogy Heidegger csakúgy, mint a tradicionális metafizika a *lét* érdekében hozza meg ezt az áldozatot, akkor rögtön előttünk van

a két szemléletmód közötti feltűnő hasonlóság, amelyre maga Heidegger is felfigyelt. Ha azonban itt valódi analógiáról lenne szó, akkor a pusztá felfigyelés nagyon is kevés volna, különösen akkor, ha valaki – mint Heidegger – úgy gondolná, hogy egy olyan létszemlélet, amelynek a preszókratika még birtokában volt, de amely a szókratikus gondolkodástól fogva feledésbe merült, az ő filozófiájában jelent meg s teljesedett ki. Nos, ha egy ekképpen gondolkodó filozófus felfigyel arra, hogy az ő – korábban egyedinek hitt – filozófiai attitűdje bizonyos távol-keleti filozófiák számára természetes attitűd, mely ráadásul nemcsak egyszerű filozófiai nézet („szemlélet”), hanem egyúttal mélyrehatóan egzisztenciális attitűd is („szemlélés”), sőt ezen felül olyan koreografált „praktikák” sorozata, amelyek a szemlélés begyakorlását, természetes látásmóddá és folyamatosan megélt tapasztalattá változtatását célozzák (spirituális praxis), akkor a pusztá „felfigyelés” végképp nem adekvát reakció. Ha Heidegger valóban úgy gondolta volna, hogy a zen-buddhizmus évszázadok óta egy olyan szemléletmódot birtokol, amelyet ő maga is kifejtetni igyekszik, akkor erre az adekvát reakció csak az lehetett volna, hogy e felismeréstől fogva figyelme középpontjába állítja az adott távol-keleti metafizikát. Ez azonban nem történt meg, sőt, mondhatni ennek épp az ellenkezője történt: Heidegger a távol-keleti bölcseleti gondolkodásra gyakorlatilag egyáltalán nem fordított figyelmet. Ennek kézenfekvő oka pedig az, hogy ami Heideggernek a zen-buddhizmushoz – és általában a tradicionális metafizikákhoz – való *tényleges* viszonyát meghatározta, az nem a közöttük kétségtelenül meglévő *nominális analógia* volt, hanem az a *fundamentális differencia*, amely a heideggeriánus és a tradicionális létszemléletet elválasztotta.

E kettő távolságát mindenekelőtt a két bölcselet létfogalma és létértelmezése határozza meg. Bár mind Heidegger, mind a tradicionális metafizika a lét érdekében áldozta föl az egyediséget és az egyediséghez kapcsolódó értékeket, mindazonáltal Heidegger és a tradicionális metafizika számára a lét nagyon is különböző értelemmel bír. Ami az utóbbit illeti, láthattuk, hogy számára a lét az Isteni Lét, vagyis az az Abszolútum, mely mint az egyetlen valóság mindennek az ontológiai fundamentumát alkotja, s amely egyúttal minden érték foglalata. A távol-keleti metafizikai gondolkodás számára a Lét ontológiai, episztemológiai és axiológiai vonatkozásokban is *forrása* minden olyan létnek, megismerésnek és értéknek, amely a keletkezés világában megjelenik. Ami viszont Heideggert illeti, az ő létfogalma üres, pusztán fogalmi természetű, nincs valódi tartalma, vagyis inkább nominalitás, mint realitás. Saját létfogalmának ezt az ürességét Heidegger a lét eszméjének intenzív hangsúlyozása mögé rejti. Azt lehetne mondani, hogy amilyen mértékben hangsúlyozza Heidegger a létet, *éppen olyan* mértékben fosztja meg azt minden belső tartalmától, s így *ami nominálisan a*

legnagyobb hangsúlyt kapja Heidegger filozófiájában, éppen az benne a leg-súlytalanabb. Magától értetődik, hogy egy ilyen rendkívül hangsúlyos, de mégis üres létfogalomra nem lehet valódi metafizikát alapozni – s így a heideggeri metafizika sem lehet más, mint üres ál-metafizika. A tradicionális metafizika és a heideggeri metafizika között axiológiai 43 értelemben tehát az a különbség, hogy míg az előbbi feláldozza a *kevesebbet* (egyedi és relatív értékek) a *több* (univerzális és abszolút érték) érdekében, addig az utóbbi feláldozza a *kevesebbet* (egyedi és relatív értékek) a *még kevesebb* (axiológiai nullpont) érdekében. Természetesen Heidegger is *úgy tesz, mintha* a kevesebbet többre akarná cserélni, de amit a kevesebbéért kínál, az egyrészt egy üres és megfoghatatlan, következésképpen mind a filozófiai tisztánlátás, mind az életgyakorlat szempontjából hasznavehetetlen létfogalom, másrészt pedig a keletkezés világának legalacsonyabb, szubaxiológiai aspektusai, vagyis a heideggeriánus „erények”: a szorongás, a gond, az unalom stb. Míg tehát a tradicionális metafizika *meghaladja* a hagyományos érték differenciát, méghozzá úgy, hogy egy fundamentálisabb érték differencián: a létező és a lét, a jelenség és a valóság, a relatívum és az abszolútum megkülönböztetésén alapuló magasabb értékeszmét kínál, addig a heideggeri „metafizika” *felszámolja* a hagyományos érték differenciát, méghozzá úgy, hogy közben nem kínál semmi magasabb értékeszmét. És éppen ez az, ami Heidegger filozófiáját nihilizmussá teszi mindenféle tiltakozása ellenére. Heidegger számára tehát a lét egyszerűen dekonstrukciós segédfogalom, amelyre csak addig van szüksége, ameddig minden relatív értéket diszkvalifikál általa. A tradicionális metafizika és a heideggeri „metafizika” ilyen módon minden külső hasonlósága ellenére is voltaképpen homlokegyenest ellentéte egymásnak: míg az előbbi a relatív helyére az abszolútot, az utóbbi gyakorlatilag a semmit – a homályost, a megragadhatatlant, a definiálatlant, az ürest, a névlegest – helyezi.

Hogy mennyire nem veszi komolyan Heidegger saját értékelméletét, azt nemcsak az mutatja, hogy azt különböző, hangsúlyos értékelései folyamán semmibe veszi, hanem az is, hogy kifejezetten óvakodik attól, hogy ennek az axiológiai attitűdnek az *ontológiai alapját* megfogalmazza, s ekképpen az a levegőben lóg. Sőt, egy ilyen értékelméletet nem megalapozni kell, hanem le kell vezetni egy ontológiai princípiumból, minthogy ez utóbbi az, ami az elsődleges, és az értékelmélet a lételmélethez képest csak másodlagos. Jó oka volt azonban Heideggernek arra, hogy ezt a lépést elkerülje: ez esetben ugyanis kénytelen lett volna egy olyan ontológiát megfogalmazni, amely adekvát alapját képezte volna axiológiájának, s amelyben az egyedi dolgok közötti fenomenális különbségek jelentősége a semmibe olvadt volna,

vagyis a fenomenon valóban *phainomenon* – puszta jelenség – lett volna, míg az egyedi dolgokat létezővé tévő egyetemes szubsztancia alkotta volna az egyetlen valóságot – s ez által el is jutott volna ahhoz a távol-keleti metafizikai gondolkodáshoz, amely egy indiszkriminatív értékelmélet
44 egyedüli fundamentumát alkotja.

Ugyanennek a szándéknak a jegyében áll a heideggeri filozófia egy másik sajátossága, az „univerzalitás” fogalmának feltűnő kerülése a léteszmével kapcsolatban. Ugyanis a lét heideggeri állítása a létezőkkel szemben, illetve a léthez kapcsolódó érték állítása a létezőkhöz kapcsolódó értékkel szemben csakis univerzalitásként értelmezhető. Heidegger éppen azért kerül a léttel kapcsolatban az „univerzalitás” fogalmát, mert az rögtön közelebb vezetne a lét pozitív és megragadható fogalmához – amit Heidegger mindenáron el akar kerülni. El akarja kerülni két okból is: először is azért, mert az univerzálisként tételezett lét a lét hagyományos filozófiai-metafizikai értelmezéséhez közelítené; másodsor pedig azért, mert számára a lét fogalmának csak addig van jelentősége, amíg segítségével dekonstruálja a hagyományos metafizikákat és általában a filozófiát. A heideggeri létfogalom tehát nem magából a fogalomból kiindulóan, vagyis nem autochton módon homályos, hanem teleológiai megfontolásokból: Heidegger kifejezetten igyekszik homályban tartani, hogy filozófiája kibontásában ne zavarja meg.

Ha Heidegger az ittlét avagy jelenvalólét – *vagyis maga az ember* – elemzésén keresztül igyekszik közelíteni a léthez, s ha a létről csak az ittlét alapján kaphatunk képet, akkor a legkevesebb, amit mondhatunk, hogy ez a kép meglehetősen lehangoló lesz; voltaképpen azonban a lét az ittlét heideggeri analízise alapján úgy jelenik meg, mint *a semmi tátongó és elnyelés-sel fenyegető szakadéka*. Ezzel szemben a tradicionális metafizikák „ittléte”, vagyis a létnek az egyes emberben megvalósuló formája (a hindu bölcelet *átmanja*) ugyanazt az abszolút létbeliséget képviseli, mint maga a lét (a hindu bölcelet *brahmanja*) a maga hármas aspektusában: *szat* („színtiszta lét”), *csit* („színtiszta tudat”) és *ánanda* („színtiszta boldogság”). Ez nem azt jelenti, hogy a tradicionális metafizikák felfogása szerint ez és ilyen az ember (hiszen a tradicionális metafizikák sem festenek az itt-és-most egzisztenciáról túlzottan idealisztikus képet, noha ez a kép korántsem annyira dekadens, mint heideggeri megfelelője, főként pedig nem pesszimista), viszont azt jelenti, hogy ez alkotja az ember legbelső, de az itt-és-most egzisztencia számára látens lényegét, melyet a maga rejtettségéből a spirituális praxis hivatott kiemelni.

Csak és kizárólag egy olyan fundamentumról lehet azt állítani, hogy a partikuláris és relatív értékek irrelevánsak, amely ezek helyett egy valóban univerzális és abszolút érték tételezésre képes. De még ez sem jogosít fel senkit arra a kijelentésre, hogy bárminek a felértékelése ugyanazon dolog

alábecsülését, sőt megbecstelenítését jelenti. Ha – a tradicionális metafizikák nyelvezetét használva – az egyedi értéktulajdonítás a „megkülönböztetés bölcsessége”, akkor az egyedi értékek mögötti univerzális érték – az abszolút isteni lét-érték – felfedezése a „meg nem különböztetés bölcsessége”.

Nos, bár a tradicionális metafizikák magasabbra értékelik a „meg nem különböztetés bölcsességét”, mint a „megkülönböztetés bölcsességét”, ez egyáltalán nem jelenti az egyedi létezőkhöz kapcsolatos értékek elutasítását. E kettő viszonya egymáshoz ugyanis nem kizárólagos, hanem hierarchikus: „A meg-nem-különböztetés bölcsessége magasabb rendű a megkülönböztetés bölcsességénél, de nem érhető el a megkülönböztetés bölcsessége nélkül.”⁹ A relatív értékek csillagai csak az abszolút Érték napjának fényzónében válnak láthatatlanná, de akik számára az abszolút Érték napja még nem virradt fel, azok számára az éjszaka csillagai nagyon is fontos tájékozódási pontokat jelentenek. Itt tehát nem elutasításról van szó, mint Heideggernél, hanem *meghaladásról*. Szó sem lehet tehát arról, hogy az egyedi értéktulajdonítás rossz volna; az egyedi értéktulajdonítás nagyon is szükséges, de a tradicionális metafizikák ismernek valamit, ami fölötté áll még a *helyes* egyedi értékelésnek is, viszont ez csak azok számára hozzáférhető, akik indíttatást éreznek magukban a *maguk egyediségének* – individualitásának – a meghaladására. Az önnön egyediség meghaladása nélkül ugyanis az összes többi egyediség kiküszöbölésének igénye csakis illuzórikus igény lehet. Ami azt jelenti, hogy pusztán filozófiai alapról – mindenféle aszketikus-religiózus megalapozás nélkül – önbecsapás fölébe emelkedni az egyedi értékeknek.¹⁰

A heideggeri „metafizika” tehát „fenomenálisan” feltűnően hasonlít a tradicionális metafizikákra, de mintha ez csak azért lenne, hogy „szubsztanciálisan” annál inkább különbözzék tőlük, sőt diametris ellentétüket képviselje.

Heidegger egyszerre két ellentétes elvárásnak szeretett volna eleget tenni. Egyrészt meg akart felelni a filozófia kétezzer-ötszáz éves történetének. Heidegger egy hosszú láncolat, az európai filozófiai hagyomány utolsó képviselőjeként és betetőzőjeként tekintett önmagára, egy olyan filozófusként, aki levonja a végső következtetéseket, és akiben az egész filozófiai hagyomány beteljesedik. Vagyis nem akarta megkerülni a klasszikus filozófiai témákat, nem kívánta ignorálni a filozófia múltját, s nem „a múltat végképp eltörölni” forradalmi ösztöne hajtotta. Másrészt azonban Heidegger meg akart felelni a filozófiával szembeni legmodernebb elvárásoknak, sőt, egy olyan filozófiát fejtett ki, amellyel sok tekintetben megelőzte korát. E két törekvés azonban voltaképpen összeegyeztethetetlen, mint ahogy azt a posztmodern filozófia esete is mutatja, amely csak úgy volt képes valóban

újat hozni, hogy maradéktalanul megszabadult a filozófiai hagyomány ballasztjától.¹¹ Heidegger azonban erre nem volt képes, ő még szükségét érezte annak, hogy a szó klasszikus értelmében vett filozófusok közé tartozzék.

E két attitűdöt azonban csak úgy lehetett egyidejűleg fenntartani, ha az egyik csak nominálisan volt jelen. Amit Heidegger feláldozott, az természetesen csakis a klasszikus filozófiai hagyomány lehetett: a hagyományos filozófiai fogalmak álrühája mögé egy olyan filozófiát rejtett, amely éppen a hagyományos filozófiai fogalmak mögötti eszméket kívánta felszámolni.

„Metafizika” – „lét” – „igazság” – „érték”: a heideggeri filozófiában lépten-nyomon találkozni lehet ezekkel a filozófiai értelemben már Heidegger idejében is ásatagnak számító fogalmakkal. Heidegger azonban – úgy mond – csak azzal a feltétellel emelhetette vissza ezeket a fogalmakat egy 20. századi filozófiába, hogy megfosztotta őket eredeti jelentésüktől. Heideggernél a metafizika nem metafizika, a lét nem lét, az igazság nem igazság, az érték nem érték, a humanizmus nem humanizmus. E fogalmak jobb esetben üresek, rosszabb esetben pedig épp ellentétét képviselik annak, amit eredetileg jelentettek. De mivel Heidegger lényében volt valami alapvető vonzalom a premodernhez és klasszikushoz (preszókratikus görögség, paraszti egyszerűség, Hölderlin, Hitler, Beckenbauer), nem tudott és bizonyára nem is akart megválni ezektől a fogalmaktól: magával cipelte őket, de egy olyan filozófiai kontextusba állítva, amely viszont megfosztotta őket valódi jelentőségüktől. Heideggernek szüksége volt arra, hogy úgy mutassa be saját filozófiáját, mint kétezzer-ötszáz év filozófiájának betetőzését – mint ami az egész filozófiatörténet hamis eszméivel szemben az igazit képviseli: szembefordulva a metafizikával egy valódi metafizikát; szembefordulva az érték-tanokkal egy valódi érték-tant; szembefordulva az igazságelméletekkel egy valódi igazságelméletet akar. De amit megvalósított, az nem egy újabb metafizika, egy újabb értékelmélet, egy újabb igazságelmélet lett, hanem a metafizikának, az értéknek és az igazságnak *mint olyannak* a felszámolása. Ekképpen a heideggeri „metafizika” központi motívuma a metafizika tagadása és felszámolása.

Heidegger csak akkor magabiztos, ha elutasításról, tagadásról, kritikáról van szó; ami a pozitív kijelentéseket illeti, ilyenkor mintha hirtelen elbizonytalanodna, de ez a heideggeri határozatlanság egy nagyon is határozott, méghozzá előre elhatározott határozatlanság. Nem arról van szó tehát, hogy Heidegger a tagadás helyére nem tud állítást tenni, hanem arról, hogy nem is akar. Ha Rüdiger Safranski azt mondja, hogy „Heidegger mestere volt annak, hogyan lehet az utakat hosszúvá tenni”,¹² akkor ezt a kétségtelen igazságot ki kell egészíteni azzal, hogy Heidegger emellett mestere volt annak is, hogy olyan utakra terelje olvasóit, amelyek nem vezetnek sehová

– mint ahogy ezt egyik könyvének címe által ő maga is sugallja. A *Holzwege* ugyanis olyan erdei utakat jelöl, amelyek nem vezetnek sehová, hanem szépen lassan elhalnak az erdő sűrűjében, s a vándor vagy kénytelen visszafordulni, vagy vállalja, hogy átverekszki magát a bozóton. A *Holzweg* tehát praktikusán zsákutca (a köznapi németben ezt is jelenti) és vakvá- 47 gány. Magyar fordítása (*Rejtektutak*) meglehetősen eufemisztikus, ami persze az általános Heidegger-recepció fényében egyáltalán nem meglepő. Heidegger ezzel a metaforával akarva-akaratlanul is jól megragadta saját filozófiája egyik leglényegesebb vonását: *kérdések válaszok nélkül*. Heidegger kifejezetten kerüli, hogy megoldásokat kínáljon, a megoldás ugyanis „tudás”, „bölcesség”, „érték” és „igazság”, s Heidegger nem vállalja, hogy a rivális filozófiák igazságaival a maga igazságait állítsa szembe. Ő valami merőben újat akar, igazsága nem egy igazság a többi között – viszont éppen ez az attitűd az, amely Heidegger időnként konzervatívabb és rusztikusabb témakezelési módjai ellenére is nihilizmus-hoz vezet.

Ha a Nietzsche által kijelölt program a keletkezés felruházása a lét tulajdonságaival, akkor a Heidegger által kijelölt feladat a *lét felruházása a keletkezés tulajdonságaival*. Vagy másképpen megfogalmazva: az abszolút felruházása a relatív tulajdonságaival – ami nem más, mint az abszolút relativizálása („relatívává változtatása”). És Heidegger pontosan ezt tette: az olyan *par excellence* metafizikai fogalmakat, mint a „lét”, az „igazság”, az „érték”, és végül maga a „metafizika” is, metafizikátlantította – vagyis felruházta őket a keletkezés tulajdonságaival. Ilyen módon szűntek meg ezek azok lenni, amik, s ezért jelenthető ki az, hogy ha valaki, akkor éppen Heidegger az, aki a legsúlyosabb bünt követte el a lét ellen, de ugyanakkor súlyos bünt követett el a létezők ellen is. A régi fogalmak mögé a régi fogalmakkal ellentétes eszméket társítani – gyakran éppen azokat, amelyeknek eredendően éppen a tagadására irányultak: ebben rejlik a hírhedten homályos heideggeri fogalmazásmód egyik oka. A heideggeri filozófia fundamentális jellegzetessége ilyen módon a *megettévesztés*. Minden megettévesztés alapja azonban az ember önmegtévesztése, ám ez, ami közönségesen enyhítő körülménynek számít, egy filozófus esetében súlyosbító körülmény lesz.

Bármennyire is igyekezett hangsúlyozni Heidegger, hogy a régi humanizmus elutasítása nem vezet inhumanizmushoz és nihilizmushoz (mindig gyanús, ha egy filozófus azt hangsúlyozza, hogy ő mi *nem*), s bármennyire is igyekezett megalapozni egy új humanizmust, ez nemcsak egyszerűen nem sikerült neki, hanem egyenesen saját maga ásta alá humanizmus-konceptióját. Ha ugyanis nincs érték-differencia, akkor nem lehet az embernek az összes nem emberi dologgal és lényel szemben olyan többletértéket tulajdonítani,

amely csak és kizárólag rá jellemző, s amely egyedüli alapja lehetne *bármiféle* humanizmusnak. A heideggeri értékelmélet alapján nemcsak hogy nem lehet, hanem egyenesen tilos axiológiai különbséget tenni egyrészt ember és nem ember, másrészt ember és ember között – márpedig e nélkül lehetetlen
48 egy új humanizmus kidolgozása. Egy tényleges humanizmus ugyanis két értékdkifferencia tudatosítását is megköveteli: egyrészt megköveteli, hogy az embert mint embert axiológiailag elkülönítsük mindattól, ami nem ember; másrészt megköveteli, hogy ezen elsődleges elkülönítés alapján axiológiai különbséget tegyünk azok között, akik az ember lényegi, csak rá jellemző mivoltát életükkel meghazudtolják, illetve azok között, akik azt kiteljesítik. Ha azonban eltekintünk a heideggeri gondolkodás e belső ellentmondásától, és feltéve, de meg nem engedve elfogadjuk a humanizmus heideggeri újragondolását, akkor azt láthatjuk, hogy Heidegger az új humanizmus kritériumaként egy olyan attitűdöt fogalmaz meg („a lét igazságának őrzése”), amely gyakorlatilag saját filozófiájával egyenértékű: csak a heideggeriánusok számítanak humanistának. Természetesen Heidegger adósunk marad azzal kapcsolatban, hogy ennek az új humanizmusnak mi is volna a tényleges belső tartalma a pusztá heideggerizmuson kívül – „természetesen”, merthogy annak nem is lehet semmiféle tartalma, hiszen egy üres fogalom, a heideggeri létfogalom függvénye. Magyarán szólva nem tudjuk meg, hogyan is tehetnénk magunkévá ezen új humanizmust, hogyan őrizhetnénk a lét igazságát, hacsak nem egyszerűen az által, hogy magunkévá tesszük a heideggeri eszméket.

Heidegger csak úgy lehetett a 20. század *par excellence* „kultfilozófusa”, ha a filozófia e régi fogalmainak megfosztotta eredeti jelentésüktől. Heidegger hagyományos értelemben vett filozófusnak hamis volt, igazán modern gondolkodónak pedig nem volt eléggé következetes és radikális: bár a hagyományos filozófia eszméit már felszámolta, fogalmainak még nem volt képes elereszteni. Ezt a végső lépést a posztmodernizmus tette meg, amely már semmilyen formában nem akarta magával hurcolni a régi filozófia fogalmi ballasztjait.

¹ A szóban forgó részletnek két magyar fordítása is létezik. Az egyik Gaetan Picon *Korunk szellemi körképe* című művében (Washington, 1966, Occidental Press, 494–497. oldal) „A »humanizmus« ellen” címmel jelent meg, a fordító megjelölése nélkül, ám a fordító valószínűleg a kiadó: Csicsery-Rónay István; a másik Martin Heidegger: „...költőien lakozik az ember...” *Válogatott írások* (Szeged–Budapest, 1994, T-Twins Kiadó – Pompeji, 117–170. oldal) című kötetében látott napvilágot Bacsó Béla fordításában. Az alábbiakban mindkét fordítást használni fogjuk.

² A mondatot talán így lehetne jobban – mégis az eredetihez ragaszkodva – visszaadni: „Amikor valamit értékékként becsülünk meg, amit értékelünk, azt csak az emberi nagybecsülés tárgyaként ismerjük el.”

³ Heidegger legnevesebb barátja, Karl Jaspers idézi naplójában helyeslően az úgyszintén kiemelkedő Heidegger-tanítvány, Karl Löwith sokatmondó kijelentését: „Valójában aligha állíthatja bárki is,

hogy pontosan tudja és megértette, hogy mi az a lét, ez a titok, amelyről Heidegger beszél” (idézi Rüdiger Safranski: *Egy némethoni mester. Heidegger és kora*. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó, 549. o.).

⁴ A kérdéssel kapcsolatban lásd „Te is fiam, Nietzsche” című tanulmányomat (*Életünk* 2015/9, 1–28 o.).

⁵ Idézi Johan D. Caputo: *The Mystical Element in Heidegger's Thought*. New York, 1986, Fordham University Press, 204. o.

⁶ E sokkal kevésbé kutatott párhuzam pró és kontra vonatkozásaival kapcsolatban lásd To-shihiko Izutsu kiváló tanulmánygyűjteményét: *The Concept and Reality of Existence*. Tokyo, 1971, The Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies.

⁷ Evelyn Underhill: *Ruysbroeck*. London, 1915, G. Bell and Sons Ltd., 111. o.

⁸ Bár Heidegger ezt az univerzalitást sohasem mondja ki.

⁹ László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*. Nyíregyháza, 2000, Kötet Kiadó, 56. aforizma.

¹⁰ Mindezekon felül a tradicionális metafizika már csak azért sem utasíthatja el a hagyományos értékhierarchiát, mert ez utóbbinak alapja éppen a létből való részesedés mértéke, vagyis az, hogy az egyedi létezők milyen mértékben reprezentálják a maguk egyediségben az egyetemességet.

¹¹ Bár a posztmodern filozófia valóban elvágta a köldökzsinórt, amely az európai filozófiai hagyományhoz fűzte, ennek ellenére a posztmodern típusú filozofálást már a görögség is ismerte, még hozzá a szofisztika formájában.

¹² Rüdiger Safranski: *Egy némethoni mester*, 220. o.

